

În absența unor adevăruri întregi, istoria începe să fie devorată de mitologie, iar mitologia e încă și mai greu de combătut ca o minciună.¹

Octavian Paler

Introducere

Argument

Istoria comunităților religioase este compusă dintr-un complex de factori atât instituționali, cât și umani, iar descifrarea sa nu este un demers facil. Prin parcurgerea prezentei lucrări, cititorul își va putea realiza o imagine de ansamblu asupra situației unei comunități religioase relativ mici, care, confruntându-se cu diferite constrângeri, a învățat să navigheze printre ele². În opinia noastră acest demers a reușit deoarece instituția bisericească s-a consolidat, permițând continuarea manifestărilor religioase într-un cadru legal. Succesele obținute sau eșecurile fac parte din istoria noastră pe care trebuie să ne-o asumăm.

Recunoaștem și prin intermediul acestei lucrări meritele celor care s-au sacrificat pentru bunul mers al lucrării lui Dumnezeu atât în perioada interbelică, cât și în perioada Dej, și mai ales în perioada Ceaușescu când s-a reușit recuperarea unora din drepturile la care în anii '50 sau '60 ai secolului XX bapțiștii nici nu-și permiteau să se mai gândească.

Relațiile dintre puterea temporală și cea spirituală³, dintre Stat și Biserică, au prezentat de-a lungul timpului, și încă mai prezintă, un interes deosebit pentru cercetători, dar și pentru publicul larg. Dorința istoricilor de a înțelege aceste raporturi este determinată și de faptul că, în multe cazuri, reprezentanții puterii temporare au căutat, și de cele mai multe ori au și reușit, să-și subordoneze Biserica în vederea realizării propriilor interese.

În plus, este necesar să existe pentru perioada comunistă o lucrare care să abordeze relația dintre statul comunist și bisericile baptiste, realizată după norme științifice care să prezinte natura raporturilor dintre acestea și stat atât prin prisma documentelor și a memorialisticii (în care se includ și interviurile), cât și ca o istorie bivalentă. Dorim ca această istorie să prezinte punctul de vedere al statului, al bisericii și interacțiunea dintre cele două, context în care lucrarea integrează analiza

¹ Octavian Paler, „Cine a mințit”, în ziarul *România Liberă* din 5 sept. 1990, p. 1.

² Larry Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, trad. Camelia Diaconescu, Editura RAO, București, 2011 p. 64.

³ Alina Tudor-Pavelescu, „Studiu introductiv” în Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă Română în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice. Vol. I 1945-1947*, Studiu introductiv, note: Alina Tudor-Pavelescu, Arhivele Naționale ale României, București, 2004, p. V.

vieții religioase într-o schemă interpretativă mai largă, vizând construcția și evoluția societății comuniste, pe care regimul o dorea a fi ateistă și având ca piloni principiile materialismului dialectic. Vorbim din punct de vedere istoric de o relativitate a sintezei realizate din munca noastră care nu ține „atât de observator și de mediul său, cât de însuși obiectul studiului său; materia Istoriei nu este stabilă, nu e încremenită, ea e în mișcare; încontinuu prezentul creează trecut.”⁴

Pe de altă parte, tânăra generație are nevoie să înțeleagă care au fost condițiile, compromisurile și consecințele acțiunilor întreprinse de către liderii comunităților religioase pe parcursul perioadei comuniste. Ne-am referit la lideri deoarece documentele consultate cuprind în marea lor majoritate informații despre reprezentanții bisericilor baptiste și mai puțin despre credincioșii care nu dețineau funcții cultice sau administrative. De asemenea, este necesar pentru noi, care trăim astăzi în democrație și libertate, să înțelegem că părinții noștri s-au luptat să păstreze o credință curată și astfel să o transmită generațiilor viitoare.

Data fiind particularitatea subiectului și complexitatea acestuia, lucrarea nu se menține în limitele cronologice menționate, fiind situații în care analiza coboară până în perioada interbelică sau urcă până în anii '70 - '80 din dorința de a urmări procesualitatea istorică, întrucât anii 1948-1965 fac parte dintr-o serie mai lungă, „cu rădăcini și urmări.”⁵ Pentru o argumentare a decupajului istoric analizat precizăm că anul 1948⁶ a fost ales datorită faptului că avem o nouă constituție, o nouă lege a cultelor, precum și alte legi prin intermediul cărora este impusă politica partidului comunist în domeniul religios. Anul 1965 a fost ales ca dată de final atât datorită schimbărilor care se produc la nivel politic prin moartea lui Gheorghiu-Dej și venirea lui Ceaușescu, cât și datorită schimbărilor impuse de stat în interiorul cultului baptist. Schimbările interne sunt exemplificate prin demiterea lui Alexa Popovici, una din personalitățile de marcă ale bapțiștilor din România, din funcția de director al Seminarului Teologic Baptist din București, precum și din cea de pastor⁷. Anul

⁴ Neagu Djuvara, *Există istorie adevărată?: Despre „relativitatea generală” a istoriei: eseuri de epistemologie*, Editura Humanitas, București, 2009, p. 7.

⁵ Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României: Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, București, Editura BIC ALL, 2005, p. 13.

⁶ Istoricul Dinu C. Giurescu consideră că începând cu anul 1948 vorbim în plan politic de un regim condus exclusiv de Partidul Comunist. Argumentele sunt următoarele: „Monarhia constituțională a fost restaurată în România la 2 septembrie 1944. La 30 decembrie 1947, într-o ședință de 45 de minute (inclusiv 20 minute de aplauze) a fost instituit regimul democrat-popular: România a devenit «Republica Populară Română». În 2 ani și zece luni a fost efectuată trecerea de la un regim de tip european la unul condus exclusiv de Partidul Comunist Român, după model sovietic”. Dinu C. Giurescu, *Lichidatorii: România în 1947*, Editura Enciclopedică, București, 2010, p. 5.

⁷ Alexa Popovici a fost pastor baptist, vicepreședinte al cultului baptist, editor al revistei *Farul Creștin* și director al Seminarului Teologic Baptist din București. Pentru mai multe detalii a se vedea subcapitolul *Directorii Seminarului Teologic Baptist*.

1965 marchează totodată și momentul în care Departamentul Cultelor trasează sarcină „Direcției Studii și Direcției Împuterniciților⁸ să examineze oportunitatea organizării de către cultele neoprotestante a unor conferințe pentru orientarea deservenților lor în problemele actuale care interesează aceste culte.”⁹ În urma examinării se decide ca aceste conferințe să se organizeze începând cu anul 1966. Anul 1965 este și cel în care Seminarul Teologic Baptist¹⁰ din București va primi seria 1965-1969 care va încheia o perioadă din istoria instituției, aceea a funcționării fără întreruperi de la intrarea României în sfera de influență sovietică petrecută la mijlocul anilor '40¹¹. Facem referire aici la faptul că la încheierea studiilor de către seria intrată în anul 1965, Seminarului Teologic Baptist din București nu i se va mai permite înscrierea unor noi elevi în anul școlar 1969-1970¹², activitatea didactică fiind reluată după această întrerupere în anul școlar următor¹³. Anul în 1965 reprezintă momentul unui nou congres al Cultului Creștin Baptist, dar și cel în care Richard

⁸ Departamentul Cultelor a fost succesorul Ministerului Cultelor începând cu anul 1958. Potrivit HCM Nr.286/5 martie 1958, articolul 2, Departamentul Cultelor avea următoarele atribuții: „supraveghează și controlează toate cultele religioase”, „aprobă înființarea și desființarea de unități, organizații și posturi de personal de orice fel”, „recunoaște și retrage recunoașterea personalului bugetar și nebugetar din serviciul cultelor”, „recunoaște forurile conducătoare ale cultelor și ale subunităților lor”, cf. „Hotărârea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române Nr. 286 din 5 martie 1958 pentru organizare și funcționarea Departamentului Cultelor” în Daniel Mitrofan, *Pași: Cultul Creștin Baptist în perioada comunistă*, Centrul de istorie și apologetică, <http://cartea-pasi.wordpress.com>, (accesat 16 octombrie 2010), p. 246, Elis Neagoe Pleșa, Liviu Pleșa, „Culte neoprotestante din România în perioada 1975-1989” în Adrian Petcu (coord.), *Partidul Securitatea și Cultele, 1945-1989*, Editura Nemira, București, 2005, p. 363.

⁹ Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte (în continuare ASSC), fond Direcția de Studii, 1965, dosar 97, f. 1.

¹⁰ Seminarul Teologic Baptist a fost înființat în anul 1921.

¹¹ După ce a fost închis în perioada guvernării generalului Antonescu, Seminarul Teologic Baptist va fi redeschis în anul 1946. Vezi în acest sens Goga Dănilă, „Evenimente de seamă ce privesc interesele cultului nostru, în cursul unui deceniu de guvernare democratică” în *Îndrumătorul Creștin Baptist*, organul de presă al Cultului Creștin Baptist, anul IX, nr. 8-9, august-septembrie 1954, p. 4.

¹² Ioan Bunaciu, *Bisericile Creștine Baptiste din România între anii 1944-1990*, București, Editura Universității din București, 2002, p. 215. Informația este confirmată prin coroborarea informațiilor oferite de mai multe documente emise de către Departamentul Cultelor. Astfel, în anul școlar 1967/1968 la Seminarul Teologic Baptist au absolvit un număr de 6 elevi care au intrat în anul 1965. ASSC, fond Direcția Împuterniciților, 1968, dosar 31, f. 1. Faptul că după ce a terminat această serie nu au mai intrat alți elevi este confirmat de către o adnotare din 21.XI.1972 a inspectorului Popescu. Din cadrul acesteia aflăm că, „la Seminarul Teologic Baptist, funcționează anul III cu 11 elevi”, ASSC, fond Direcția pentru Supraveghere și Control, 1972, dosar 32, f. 10v. În fapt erau 12 elevi, cf. *ibidem*, f. 6. Menționarea este relevantă deoarece demonstrează că în anul școlar 1969/1970 Seminarul Teologic Baptist nu a avut elevi. Pentru mai multe detalii vezi și interviul nostru (M S) cu Ioan Bunaciu în Ioan Bunaciu, Marius Silveșan, *Pelerin spre patria cerească*.

¹³ Vezi în acest sens nota din noiembrie 1972 a inspectorului Popescu care menționează existența unui număr de 11 elevi în anul școlar 1972/1973 în ASSC, fond Direcția pentru Supraveghere și Control, 1972, dosar 32, f. 10v, precum și tabelul cu datele celor 12 seminariști înscriși în anul școlar 1972/1973 (anul III de studii), *ibidem*, f. 6.

Wurmbrand, pastor luteran, va părăsi România, ducând lumii libere adevărul despre persecuțiile religioase din România, fapt care va schimba „definitiv percepția Occidentului față de lumea comunistă.”¹⁴

Stadiul cercetării raporturilor dintre Biserică și Stat

Ca urmare a libertății de exprimare și a posibilităților de documentare, deși limitate uneori, au apărut o serie de lucrări și studii valoroase care analizează fenomenul religios din România pe parcursul perioadei comuniste. Raporturile dintre Stat și Biserică în România au fost analizate de către istorici și cercetători europeni sau americani¹⁵ prin intermediul unor articole sau cărți. Situația respectării libertății religioase a fost monitorizată de mai multe instituții, dintre care menționăm Federația Baptistă Europeană care avea European Baptist Press Service¹⁶, Keston Center din Anglia, Departamentul de Stat al S.U.A., Radio Europa Liberă. Cercetătorii români și-au îndreptat cu precădere atenția asupra raporturilor dintre stat și Biserica Ortodoxă Română¹⁷. Studii și analize s-au realizat și despre Biserica Greco-catolică desființată în anul 1948, precum și despre Biserica Romano-catolică. În ceea ce privește cultele neoprotestante, analiza a urmărit cu precădere anumite subiecte, evenimente, faze ale raporturilor dintre acestea și stat. Biserica baptistă a „cunoscut în evoluția sa perioade de liniște, precum și perioade de criză și persecuții”¹⁸, motiv pentru care în istoria Bisericilor Creștine Baptiste au fost analizate cu precădere aspecte ale libertății religioase. Problema colaborării unor reprezentanți ai bisericilor cu statul comunist a declanșat intense campanii mediatice, a polarizat opinia publică¹⁹ și a ocupat de multe ori prima pagină a cotidienele de mare tiraj. Abordarea unui subiect atât de delicat trebuie făcută fără pasiune și fără alte implicații personale sau sentimentale, singurul scop pe care trebuie să-l aibă cercetătorul fiind acela de restabilire a adevărului istoric. În lucrarea de față subiectul este cercetat folosind

¹⁴ Vasilică Croitor, *Răscumpărarea memoriei: cultul pentecostal în perioada comunistă*, Editura Succed Publishing, Medgidia, 2010, p. 128.

¹⁵ Alan Scarfe, „Romanian Baptists and the State”, publicat în *Religion in Communist Lands*, vol. 4, nr. 2, Summer 1976, David B. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România, 1918-1985*, Constanța, Editura Dacon, 1994, Pedro Ramet, *Cross and Commissar. The Politics of Religion in Eastern Europe and the USSR*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 1987.

¹⁶ European Baptist Federation (EBF) publica o serie de rapoarte și analize în buletinul său de presă European Baptist Press Service (EBPS).

¹⁷ Dintre autorii care au studiat aceste raporturi îi menționăm pe George Enache, Cristian Vasile, Radu Preda, Lucian N. Leuștean.

¹⁸ Marius Silveșan, „Ioan Bunaciu: 60 de ani de slujire cu Evanghelia în România” în *Revista Creștinul azi*, Nr.2(121), martie-aprilie 2010, p. 19.

¹⁹ Amintim pentru cultul baptist cazul pastorilor Iosif Țon, Benjamin Poplăcean precum și apariția în 2007 a cărții lui Daniel Mitrofan, *Pigmei și uriași. File din istoria persecutării baptiștilor*, Editura Cristianus, Oradea, 2007.

documentele puse la dispoziție de Arhiva Secretariatului de Stat pentru Culte (ASSC), Arhivele naționale Istorice Centrale (ANIC), Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S), Arhiva Uniunii Bisericilor Creștine Baptiste din România (AUBCBR), Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe al României (AMAE), Open Society Archives Budapesta (HU OSA).

Inițiem acest demers nu pentru a culpabiliza persoane sau instituții, ci pentru a dezvălui adevărul și a ne elibera de tarele trecutului, sperând că în felul acesta „adevărul ne va face liberi.”

O lucrare care să prezinte exclusiv raporturile dintre statul comunist și bisericile baptiste printr-o abordare complexă și sistematică a perioadei 1948-1965 nu a apărut în România postdecembristă. Problema a fost tratată incomplet în unele articole apărute în diverse reviste și în capitolele unor lucrări care au avut ca temă istoria baptiștilor din România. Aceste lucrări nu și-au propus să analizeze raporturile dintre stat și biserică, ci au prezentat istoria baptiștilor într-o înșiruire cronologică sau diferite aspecte particulare²⁰. Lucrarea noastră își propune să umple acest vid printr-o abordare complexă a perioadei 1948-1965.

Istoriografia fenomenului religios românesc cuprinde cărți, studii, reviste, analize realizate în România după anul 1989 sau în Occident. Studiile și cărțile apărute în România până în anul 1989 considerau religia ca fiind o problemă ce trebuia eradicată, combătută prin încadrarea la misticism și proclamarea dispariției acesteia după ce societatea va atinge un anumit grad de dezvoltare care presupunea totodată și transformarea radicală a societății prin formarea unor oameni noi, fără morală creștină și credință în Dumnezeu.

După anul 1989 s-au realizat numeroase studii și analize ale fenomenului religios românesc pe măsură ce cercetătorii au avut acces la documente sau au apărut mărturiile ale celor implicați în viața religioasă a perioadei, precum și a celor persecutați pentru credința lor. Dintre acestea menționăm: Paul Negruț, *Biserica și statul: interogație asupra modelului „simfoniei” bizantine*, Editura Institutului Biblic „Emanuel”, Oradea, 2000; *Viața religioasă din România*, Ed. a II-a., coord. Adrian Lemeni, Ministerul Culturii și Cultelor. Secretariatul de Stat pentru Culte, București, Editura Bizantină, 2005; Iosif Țon, *Confruntări*, Ed. a 3-a, Cartea Creștină, Oradea, 2009. Profesorul universitar Ioan Bunaciu, director al Seminarului Teologic Baptist din București între anii 1970-1988, transpune în scris „Istoria Bisericilor Baptiste din România din perioada 1944-1990.”²¹ Profesorul Bunaciu mărturisește că a scris

²⁰ Pentru o analiză critică a cărților privitoare la istoria baptiștilor la nivelul anului 2007 a se vedea Alin Cristea, „Cum se scrie istoria baptiștilor în România”, articol disponibil online la adresa <http://romaniaevangelica.wordpress.com/2011/11/23/cum-se-scrie-istoria-baptistilor-in-romania/> (accesat 11.09.2012).

²¹ Ioan Bunaciu, *Bisericile Creștine Baptiste din România între anii 1944-1990*, p. 5.

această istorie așa cum a trăit-o²², publicând-o sub numele de *Bisericile Baptiste din România între anii 1944-1990*²³. Lucrarea realizează o incursiune în viața comunităților baptiste din România dintr-o perspectivă personală, constituindu-se ca un material de factură memorialistică, ca de altfel și cartea *Umblând pe ape printre stânci*²⁴, care are ca obiectiv prezentarea unor realități din activitatea autorului pe parcursul perioadei comuniste²⁵.

O incursiune în istoria comunității baptiste este realizată de asemenea de către Alexa Popovici prin intermediul cărții *Istoria baptiștilor din România: 1856-1989*²⁶. Lucrarea tratează istoria baptiștilor din România pe parcursul a trei volume astfel: Vol. 1: 1856-1919, Vol. 2: 1919-1944, Vol. 3: 1944-1989. Abordarea este una cronologică, jalonată de amintirile personale sau de informațiile prezentate de către revistele cultului baptist: *Farul Creștin Baptist*, care apărea la Arad și care a fost interzisă în anul 1948, și *Îndrumătorul Creștin Baptist*, care era Buletinul Oficial al Cultului Creștin Baptist din Republica Populară Română.

Subiecte particulare au abordat Aurel Mateescu prin lucrarea *Persecution in Romanian Baptist Life: from early years to present day*²⁷, Denisa Bodeanu, *Neoprotestanții din Transilvania în timpul regimului comunist. Studiu de caz: baptiștii din județul Cluj: mărturii și documente*²⁸, Denisa Bodeanu, Valentin Vasile, „*Afacerea Evanghelistul*”: *Vizita lui Billy Graham în România (1985)*²⁹, Daniel Mitrofan, *Pigmei și uriași. File din istoria persecuției baptiștilor*³⁰. Dorin Dobrinu s-a ocupat și el de

²² *Ibidem*, p. 5.

²³ Ioan Bunaciu, *Bisericile Creștine Baptiste din România între anii 1944-1990*.

²⁴ Ioan Bunaciu, *Umblând pe ape printre stânci*, s.n., București, 2009.

²⁵ Cartea a apărut și ca un răspuns la acuzațiile aduse de către Daniel Mitrofan prin intermediul cărții *Pigmei și uriași. File din istoria persecutării baptiștilor*, Editura Cristianus, Oradea, 2007.

²⁶ Alexa Popovici, *Istoria Baptiștilor din România: 1856-1989*, Ed. a 2-a, rev., Editura Universității Emanuel din Oradea, Editura Făclia, Oradea, 2007.

²⁷ Aurel Mateescu, *Persecution in Romanian Baptist Life: from early years to present day*, Editura Universității Emanuel din Oradea, Oradea, 2007.

²⁸ Denisa Bodeanu, *Neoprotestanții din Transilvania în timpul regimului comunist. Studiu de caz: baptiștii din județul Cluj: mărturii și documente*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2007.

²⁹ Denisa Bodeanu, Valentin Vasile (editori), *Afacerea „Evanghelistul”: vizita lui Billy Graham în România (1985)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.

³⁰ Daniel Mitrofan, *Pigmei și uriași. File din istoria persecuției baptiștilor*, Editura Carminus, Oradea, 2007. Această carte a fost lansată în momentul desfășurării congresului cultului baptist din anul 2007 și a stârnit vii controverse datorită modului în care abordează aspectul colaborării unor lideri baptiști cu Securitatea. Autorul a realizat conform opiniei pastorului Marius Cruceru „mai degrabă un colaj de documente, adunate într-o primă colecție”, Marius David Cruceru, „Persecuția baptiștilor în România comunistă și cazul pastorilor informatori. În căutarea unei soluții de reconciliere biblică între informatori și persecutați, cu referire la o istorie personală” în volumul de comunicare *Și cerul s-a umplut de sfinți ... : martiriul în antichitatea creștină și în secolul XX: actele Colocviului internațional, Martiriul în Antichitatea Creștină și în secolul XX: teme, dezbatere, personalaje*”: *Sighet*, 2-5 iunie 201, editori Cristian Bădiliță și Emanuel Conțac, Curtea Veche Publishing, București, 2012, p. 430. Din analiza cărții se poate observa faptul că autorul a plecat în cercetarea

viața religioasă, publicând o serie de articole, studii sau fiind editorul unor volume de documente³¹.

Regimul comunist, colectivizarea, naționalizarea, represiunea, precum și raporturile dintre Biserică și Stat au constituit subiectele de cercetare și analiză ale Comisiei Prezidențiale Pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR). Pe baza concluziilor acestei comisii președintele României, Traian Băsescu, a citit un raport în fața camerelor reunite ale Parlamentului în data de 18 decembrie 2006, ocazie cu care a fost condamnat oficial regimul comunist din România. Raportul final al comisiei prezidențiale, cunoscut și ca Raportul Tismăneanu³², a fost publicat în 2007, avându-i ca editori pe Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile³³. Lucrarea este împărțită în trei părți după cum urmează: Partea I: Partidul Comunist Român, Partea a II-a: Societate, Economie, Cultură, Partea a III-a: Represiunea. În partea a II-a autorii au dedicat o secțiune regimului comunist și cultelor religioase³⁴, în care sunt prezentate mecanismele de „oprimare și control.” În cadrul acestei secțiuni este analizat cazul Bisericii Ortodoxe Române, suprimarea Bisericii Greco-catolice, relațiile statului cu Biserica Romano-catolică. În final este analizat cazul bisericilor neoprotestante și eșecul controlului comunist. Față de Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, Biserica Ortodoxă Română a dat un comunicat de presă cu titlul „Fără ură și părtinire”, în care pe de o parte apreciază menționările din raport referitoare la persecuțiile la care a fost supusă, iar pe de altă parte se arată *surprinsă de abordarea neștiințifică*. „Patriarhia Română – se spune în comunicatul de presă - apreciază demersul întreprins de autoritățile de stat pentru condamnare a regimului comunist din România [...] Din păcate, în capitolul «Regimul comunist și cultele religioase» din Raportul întocmit de comisia Tismăneanu constatăm cu surprindere o abordare

sa de la ideea premeditată că majoritatea liderilor din perioada comunistă au colaborat cu Securitatea, presupuziție pe care a încercat să o argumenteze prin documente de arhivă. De asemenea lipsește o analiză a cazurilor de colaborare dat fiind faptul că autorul nu a prezentat evoluția persoanei în cadrul rețelei informative și nici contextul sau motivațiile care au determinat-o pe aceasta să accepte colaborarea cu Securitatea. Dincolo de lipsurile menționate cartea prezintă și aspecte ale persecuției din perioada interbelică cât și din cea comunistă.

³¹ Dintre acestea menționăm: *Proba Infernului. Personalul de cult în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității, 1959-1962, Activity of the Romanian Christian Committee for the Defense of Religious Freedom and of Conscience (ALRC) (1978-'80s). Reference contributions from private archives; Informatorii Securității în comunitățile religioase din centrul Moldovei (1950).*

³² Politologul Vladimir Tismăneanu a fost șeful comisiei de analiză a dictaturii comuniste din România.

³³ *Raport final*. Editori: Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR), Editura Humanitas, București 2007.

³⁴ Regimul comunist și cultele religioase reprezintă punctul 4 din Partea a II-a a Raportului, pp. 258-288.

neștiințifică – renunțându-se la principiul «fără ură și părtinire»³⁵, fundamental pentru o cercetare istorică – și tendențioasă, formularea unor concluzii distorsionate și aprecieri care depășesc contextul temei studiate privind situația Bisericii Ortodoxe Române.³⁶ Prin urmare, B.O.R. consideră că este nevoie de o comisie „de istorici care să studieze situația Bisericii Ortodoxe Române în perioada regimului comunist în vederea realizării unui studiu complet și obiectiv pe această temă.”³⁷

Cât privește Occidentul, prin deschiderea culturală și libertatea de care dădea dovadă, a permis apariția unor analize a situației religioase din România atât înainte de 1989, cât și după aceea. În acest context o serie de instituții monitorizau situația respectării libertății religioase din țara noastră. Una din aceste instituții era Federația Baptistă Europeană. Astfel, European Baptist Press Service³⁸ prezenta într-un articol cu titlul *Baptist Work with Difficulty in Rumania* situația arondărilor de biserici din anul 1962, precum și presiunile și hărțuirile la care erau supuși credincioșii bapțiști. „Nu este posibil să aparții Bisericii Baptiste și să fi asistent medical, doctor, inginer, profesor sau ceva similar.”³⁹ O altă instituție care monitoriza viața religioasă din România a fost Keston Center din Anglia, care edita și două periodice: *Religion in Communist Land* și *Religion in Communist Dominated Area*. Revenind la România, precizăm faptul că pe parcursul perioadei comuniste se studia istoria bisericilor creștine baptiste în cadrul Seminarului Teologic Baptist de la București, singura instituție de învățământ religios aparținând cultului baptist. Cât privește raporturile cu statul comunist, ele erau prezentate la mod laudativ prin intermediul unor referate care trebuiau prezentate de către pastorii bapțiști în cadrul unor conferințe de orientare cu teme impuse și controlate de către Departamentul Cultelor.

Metodologia cercetării

Din punct de vedere al **metodologiei cercetării**, prin optarea pentru analiza calitativă (critica de text), proiectul se constituie într-o interpretare și comparare a unei game variate de surse documentare. Concentrată prioritar pe interpretarea documentelor de arhivă, lucrarea nu exclude, ci dimpotrivă include într-o perspectivă sintetizatoare cercetarea memoriilor și a jurnalelor, mass-mediei (cotidiene, periodice, anuarele institutelor de istorie, presa oficială), a discursurilor și lucrărilor

³⁵ Sine ira et studio.

³⁶ Poziția Bisericii Ortodoxe Române față de Raportul Tismăneanu, http://civicmedia.ro/acm/index.php?option=com_content&task=view&id=102&Itemid=49, (accesat 26 mai 2011).

³⁷ Prin această formulă B.O.R. dorește să prezinte un punct de vedere propriu asupra colaborării înalților prelați cu regimul comunist.

³⁸ Serviciul de presă al Federației Baptiste Europene.

³⁹ European Baptist Press Service, Sofia, Bulgaria, European Baptist Federation 1962, Doc. 252-E (62: 252-E).

propagandistice, legislației privind cultele religioase, precum și a celei care face referire strict la Bisericile Creștine Baptiste din România, Cultul Creștin Baptist. Pe lângă sursele menționate, cercetarea se construiește pe studii, materiale documentare, documente privind problematica fenomenului religios românesc aflate în biblioteci și arhive din străinătate. De un real folos ne-au fost articolele și lucrările pe care le-am consultat în biblioteca International Baptist Theological Seminary din Praga (IBTS), studiile și lucrările de specialitate aflate în biblioteca Universității Central Europene de la Budapesta (CEU)⁴⁰, precum și documentele din Arhiva Radio Europa Liberă (HU OSA), ca să menționăm o parte din resursele externe.

Prin intermediul unor interviuri și mărturiile ale unor personalități implicate în viața Bisericilor Baptiste din România pe parcursul perioadei comuniste precum Ioan Bunaciu, Vasile Talpoș, Elisei Pecheanu, ș. a., pe care le încadrăm în categoria surselor de istorie orală, dorim ca generația care a trăit în perioada comunistă evenimentele ce fac obiectul cercetării noastre să aibă ocazia de a lăsa în urma lor adevărul așa cum l-au cunoscut ei.

Definiții și concepte

În cadrul acestei lucrări am integrat diferite concepte, am dat definiții ale unor termeni de specialitate cu scopul de a reliefa anumite particularități, precum și de a înțelege raporturile care s-au stabilit între Stat și Bisericile Creștine Baptiste din România între anii 1948-1965.

Principalul concept în jurul căruia este construită cercetarea este cel de *raport*, definit ca fiind o legătură între două sau mai multe persoane, obiecte, fenomene, noțiuni pe care gândirea omenească o poate constata și stabili, relație, legătură între mai multe persoane, instituții etc. Cât privește termenul *stat*, acesta are două sensuri fundamentale: primul este acela de "guvern", "aparatură guvernamentală", "sector public", al doilea este sinonim cu întreaga societate, context în care statul desemnează teritoriul asupra căruia se extinde activitatea unui guvern. În cadrul lucrării noastre vom utiliza cu precădere primul sens al termenului de stat. Atunci când facem referire la *biserică*, avem în vedere un sens administrativ⁴¹, care se referă la instituție sau clădire, dar și

⁴⁰ Central European University, Budapesta.

⁴¹ Nigel G. Wright menționează faptul că termenul englez folosit pentru biserică este derivat din cuvântul grec *kyriakon* care înseamnă casă sau comunitatea Domnului. Datorită necunoașterii, societatea contemporană confundă deseori termenul de comunitate cu cel de clădire. Pentru a evita astfel de neînțelegeri, primii bapțiști își numeau clădirile lor case de întâlnire. Plecând de la aceste constatări, autorul consideră că „chiar și cuvântul capelă este mai bun decât cuvântul «biserică» când referim la o clădire”, Nigel G. Wright, *Free Church, Free State*, First published in 2005 by Paternoster Press, Bletchley, Milton Keynes, U.K. and Waynesboro, U.S.A., p. 3.

un alt sens, cel spiritual, biblic. Atunci când avem în vedere sensul biblic, prin biserică⁴² înțelegem să ne referim la toți cei ce au aceeași credință (același set de valori) și care se comportă sau acționează într-un anumit fel. În sensul exprimat mai sus, biserica este formată din creștini care pot fi recunoscuți nu după haine, după mers sau după auto-caracterizare ("sunt creștin"), ci după modul în care acționează sau se comportă. Raporturile dintre cele două entități, Biserica și Stat, diferă de la caz la caz. Astfel, atunci când ne referim la Biserica Ortodoxă Română, raportul este dat de particularitatea organizatorică⁴³ și de faptul că în doctrina ortodoxă relația cu statul era una *simfonică*⁴⁴. Spre deosebire de aceasta, Bisericile Creștine Baptiste au o altă percepție asupra aceluiași tip de raport, având ca aspect fundamental enunțat în cadrul statutului separarea bisericii de stat⁴⁵.

În cadrul lucrării am optat pentru utilizarea termenului de *Bisericile Creștine Baptiste* deoarece acesta definește cel mai bine din punct de vedere organizatoric și doctrinar comunitatea baptistă din România. Acest lucru este prezentat de către Statutul Cultului Creștin Baptist din România astfel:

„Bisericile baptiste din România sunt biserici surori. Ele se asociază cu scopul de a se sprijini reciproc, de a susține împreună mărturia creștină, de a veghea la păstrarea nealterată a învățăturilor Sfintelor Scripturi, de a colabora în misiune și de a-și apăra libertatea religioasă. Bisericile baptiste se organizează și funcționează în mod autonom. Celelalte entități ale Cultului Creștin Baptist din România au rolul de a sprijini bisericile baptiste locale să își îndeplinească menirea.”⁴⁶

Același document la care am făcut referire anterior definește și termenul de *baptist*, concept fundamental în cadrul lucrării noastre astfel:

⁴² „Din punct de vedere biblic, biserica reprezintă oamenii, și traduce termenul ebraic *qaha* și termenul grec *ekklesia*, ambii termeni având sensul de congregație sau adunare care este chemată împreună, adunată prin voința lui Dumnezeu”, *ibidem*, p. 4.

⁴³ În opinia mitropolitului Nicolae Corneanu, în cazul B.O.R. particularitatea este dată structura statului care tinde să devină și structura Bisericii. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, „Despre Bisericile Ortodoxe”, în ziarul *România Liberă*, 15 iulie 1991, p. 5.

⁴⁴ Facem referire la conceptul de *simfonie bizantină* conform căruia între Biserica și Stat există o relație de cooperare, de armonie. Pentru mai multe detalii a se vedea subcapitolul referitor la Conceptele teoretice ale raporturilor dintre Stat și Biserica din cadrul prezentei lucrări.

⁴⁵ Pentru mai multe detalii a se vedea subcapitolul 1.2. Concepte teoretice ale raporturilor dintre Stat și Biserica.

⁴⁶ *Statutul de organizare și funcționare al Cultului Creștin Baptist din România – Uniunea Bisericilor Creștine Baptiste din România.*, Capitolul I, Secțiunea 1, Articolul 1, pct. b, c. Din punct de vedere administrativ biserica este organizația locală a Cultului Creștin Baptist.

„I. Bapțiștii reprezintă în tradiția creștină o ramură a Reformei protestante din secolul al XVI-lea [...]. În Anglia, ana-bapțiștii (ramura radicală a reformei protestante) au fost numiți bapțiști începând cu anul 1569.

IV. Bapțiștii își trag numele de la practica botezului nou-testamentar. Cuvântul «baptist» vine de la grecescul «baptizo», care înseamnă «afundare».⁴⁷

Având în vedere accepțiunea în care folosim termenul de Bisericile Creștine Baptiste, lucrarea noastră face distincția între teorie, unde acestea sunt privite ca un tot unitar, și forma practică sub care acestea funcționează, anume de unități autonome una față de alta, delegând o serie de atribuții comunităților locale ale bisericilor baptiste și Uniunii Bisericilor Creștine Baptiste din România, Cultul Creștin Baptist⁴⁸. În analiza reprezentării la nivel discursiv a acestei problematici, cercetarea face distincția între cazul generic, care este unul mai mult teoretic, și particularitatea acestuia, de unde rezultă și modalități de raportare diferite față de autorități. Modul de organizare din punct de vedere administrativ al Cultului Creștin Baptist și schimbările intervenite pe parcursul perioadei studiate sunt prezentate în cadrul secțiunii dedicate acestui subiect.

Un alt concept care necesită clarificări este cel de evanghelic. Astfel, bapțiștii se definesc ca fiind un cult evanghelic ce are ca și strămoși pe anabapțiștii⁴⁹ secolului al XVI - lea. Datorită acestei origini și a faptului că prima biserică bapțiștă a fost înființată la Amsterdam în anul 1609, este improprie catalogarea lor de către B.O.R. în categoria secte⁵⁰ sau a cultelor neoprotestante⁵¹. Pentru o înțelegere mai clară a aspectelor care țin de raporturile dintre Bisericile baptiste din România și Stat în cadrul acestei lucrări prezentăm principalele concepte ale doctrinei baptiste.

⁴⁷ *Idem*, Preambul, pct. I și IV. În doctrina bapțiștă „crența adevărată este cea personală, de aceea practicarea botezului prin scufundare în numele Sfintei Treimi se aplică adulților, în baza credinței mărturisite personal.” Vasile Talpoș, „Credința creștină bapțiștă. Considerații istorice, elemente caracteristice și aspecte practice” în *Revista Creștinul Azi*, Nr. 52, martie 1996, p. 12.

⁴⁸ În cadrul lucrării utilizăm și termenul Cultul Creștin Baptist deoarece Uniunea Comunităților Creștine Baptiste din Republica Populară Română era recunoscută de către autorități ca și cult religios și funcționa ținând cont de prevederile legale referitoare la această formă de organizare.

⁴⁹ Pentru considerații istorice a se vedea și Vasile Talpoș, „Credința creștină bapțiștă. Considerații istorice” în *loc. cit.*, pp. 11-14. Pentru începuturile mișcării baptiste în Europa și pătrunderea acesteia în spațiul românesc vezi *ibidem*, p. 11.

⁵⁰ Vezi și Iosif Țon, *Credința adevărată*, Societatea Misionară Română, Wheaton, Illinois, U.S.A, 1988, p. 7.

⁵¹ Prin legea cultelor din anul 1948 erau recunoscute 4 culte neoprotestante: Cultul Creștin Baptist, Cultul Penticostal (Biserica Apostolică a lui Dumnezeu), Cultul Creștin după Evanghelie și Cultul Adventist de ziua a 7-a. Pentru o clarificare referitoare la termenii evanghelic, protestanți, neoprotestanți a se vedea capitoul II din prezenta lucrare.

Direcțiile de cercetare

Atunci când ne referim la direcțiile de cercetare, prin intermediul acestei lucrări analizăm raportul dintre Stat și Bisericile Creștine Baptiste din România între anii 1948-1965, și anume: un scurt istoric al acestora în țara noastră, organizarea internă, recunoașterea drepturilor acestei comunități, precum și evoluția relațiilor dintre puterea seculară și cea religioasă pe parcursul unei perioade în care regimul politic promova ateismul în paralel cu reglementarea și limitarea vieții religioase.

Prăbușirea regimului comunist în decembrie 1989 a creat premisele necesare cercetării și analizării raporturilor dintre statul comunist și Bisericile din România. Demersul nostru propune o analiză sistematică a principalelor aspecte privind problematica raportului dintre Stat și Bisericile Baptiste din România.

Circumscriș unei perioade extinse, lucrarea își propune mai multe direcții de analiză:

- Evoluția comunității baptiste între anii 1948-1965
- Legislația referitoare la cultul baptist.
- Constrângerea, represiunea și coabitarea.

Dezvoltând aceste direcții de analiză, lucrarea este construită pornind de la două paliere de interpretare:

- 1) din perspectiva statului;
- 2) din perspectiva bisericii.

În primul caz analiza urmărește să identifice modul de relaționare al statului cu biserica. Dorim să evidențiem diferența dintre teorie și practică, folosind în acest sens documentele oficiale, presa vremii, precum și surse de istorie orală. Pe de altă parte dorim să prezentăm când și mai ales în ce măsură societatea românească a fost modelată de politica ateistă a regimului comunist.

În ceea ce privește cel de-al doilea palier de interpretare, studiul este centrat pe explorarea documentelor oficiale emise de organele reprezentative ale Bisericilor Creștine Baptiste din România (facem referire la comunitățile locale și la Uniunea Comunităților Creștine Baptiste din Republica Populară Română). Acestea trebuie analizate în strânsă legătură cu presa Bisericilor Creștine Baptiste din România, care era reprezentată de către Îndrumătorul Creștin Baptist ca și organ de presă oficial.

Biserica, la fel ca și statul, a încercat să modeleze societatea românească în paralel cu informarea și sensibilizarea opiniei publice internaționale. În acest caz cercetarea ține cont de informațiile apărute în presa occidentală despre situația creștinilor bapțiști din România, prin analizarea unor articole, precum și a unor rapoarte realizate de către instituții precum Federația Baptistă Europeană sau Alianța Mondială Baptistă. Din această perspectivă, lucrarea urmărește să identifice provocările cu care se confruntau Bisericile baptiste de la supraveghere până la modificările sociale impuse de instalarea regimului comunist și, mai ales, în ce măsură

punerea în practică a măsurilor represive a afectat viața religioasă a comunităților baptiste.

Raportarea statului român față de cultele recunoscute a diferit de la un caz la altul, scopul urmărit fiind însă același: dezrădăcinarea credinței și impunerea ateismului materialist. Înțelegem astfel faptul că regimul comunist nu concepea nicio activitate, fie ea și confesională, care să nu fie supusă controlului său. De aceea, prin tratarea problematicii represiunii împotriva Bisericii dorim să evidențiem faptul că aceasta a avut consecințe dintre cele mai nefaste asupra vieții religioase din România, determinând în unele cazuri și acceptarea colaborării cu Securitatea.

Structura lucrării

Analizarea relației dintre Bisericile Baptiste și statul comunist se realizează pe parcursul a șapte capitole, după cum urmează:

În cadrul capitolului I, *Transformări politico-sociale, instituționale și legislative în primele decenii ale comunismului românesc*, avem mai multe paliere de analiză.

Primul dintre acestea urmărește schimbările care se produc la nivel politic, cultural și social ca urmare a instaurării regimului comunist în România.

Al doilea palier analizează conceptele teoretice ale raporturilor dintre Stat și Biserică, prin prezentarea modelului protestant caracteristic și baptiștilor, a modelului bizantin care are la bază conceptul de simfonie bizantină conform căruia relația se caracterizează prin armonie, precum și a modelului marxist. Concepția marxistă (comunistă) a relației dintre Biserică și Stat presupunea o separare a Bisericii de Stat, separare care în spațiul românesc a rămas mai mult la nivelul de concept deoarece nu a existat un act legislativ ca în U.R.S.S care să prevadă această despărțire. Pentru corectitudinea științifică este just să precizăm faptul că deși nu a existat o separare totală între regimul comunist și Biserica Ortodoxă Română, statul a acționat în direcția restrângerii drepturilor religioase și a rolului religiei în spațiul public.

După prezentarea cadrului general și teoretic prezentăm tipurile de raporturi ce s-au constituit între regimul comunist și cultele religioase, fie ele istorice (ortodox, catolic, greco-catolic, reformat) sau mai noi (baptist, adventist, creștin după Evanghelie, penticostal). Pentru reglementarea noilor raporturi, regimul comunist a folosit propaganda și a construit un nou cadru legislativ care privea cultele religioase în ansamblul lor, cadrul constituțional, organizarea instituțiilor cu rol decizional în viața cultelor, precum și impunerea unei revizuirii statutului cultului baptist, care va fi aprobat în anul 1950⁵² alături de statutele celorlalte culte recunoscute din Republica Populară Română.

⁵² Decretul 1250 din 1950.

Capitolul II, *Bisericile Creștine Baptiste și dinamica vieții religioase între anii 1948-1965*, își propune să discute în partea de început despre identitatea baptistă prin răspunsul la întrebarea cine sunt baptiștii. După prezentarea aspectelor identitare am considerat utilă o scurtă incursiune istorică în perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial pentru a vedea cum au ajuns baptiștii în România, care au fost relațiile cu statul român și cum s-au organizat aceștia din punct de vedere administrativ. Aspectele menționate au avut o continuitate în perioada comunistă, fiind relevante pentru înțelegerea raporturilor dintre Stat și Bisericile Creștine Baptiste din România. Organizarea administrativă pe parcursul anilor 1948-1965 se realizează prin referiri la biserica locală, comunități și Uniunea Baptistă. Viața religioasă se desfășura în cadrul acestor structuri organizatorice și a fost supusă unor reglementări din partea statului, fiind vizate aspectele financiare, reglementarea serviciilor religioase, arondările bisericilor.

Capitolul III, *Pastorii baptiști – O viață dedicată slujirii*, își propune să răspundă la o întrebare complexă, aceea a modului în care personalul de cult și-a împlinit menirea de a sluji comunității.

Pentru a putea răspunde prezentăm reglementările care au vizat dreptul acestora de a predica, evoluția personalului de cult, oameni fideli în posturi cheie, precum și portrete ale unor personalități care au activat în perioada analizată de noi.

Capitolul IV, *Educația teologică*, urmărește modul în care aceasta a putut fi realizată în cadrul bisericilor baptiste, respectiv rolul Seminarului Teologic Baptist din București în acest proces. Prezentăm situația elevilor, lista directorilor instituției, modalități și mijloace de control ale Seminarului Teologic Baptist, informații despre biblioteca Seminarului care nu putea rămâne în afara reglementărilor din domeniul educațional și cultural al noului regim politic. Cu toate constrângerile evidente, bisericile baptiste au avut oportunitatea de a-și forma personalul de cult în cadrul instituției proprii de învățământ, dar și perfecționarea acestora în cadrul Institutului Teologic Ortodox sau Institutului Teologic Protestant de grad universitar din Cluj.

Capitolul V, *„Armonia dintre culte” – un factor al democrației populare*, urmărește relația Bisericilor baptiste cu alte biserici și organizații religioase. Sunt abordate atât aspecte care țin de relațiile cu alte culte din România, cât și relațiile externe ale Uniunii Comunităților Creștine Baptiste.

Pe planul relațiilor interne sunt prezentate aspecte ale relației dintre Bisericile baptiste și Biserica Ortodoxă, Biserica reformată, dar și cu cultele evanghelice (creștini după Evanghelie, adventiști, pentecostali).

Atunci când ne referim la relațiile cu Biserica Ortodoxă Română (B.O.R.), trebuie avut în vedere modul în care aceasta se raporta la baptiști, precum și cauzele care au determinat poziția acesteia. Menționăm în acest context faptul că Biserica Ortodoxă

îi considera pe bapțiști niște tolerați și realiza rapoarte către Departamentul Cultelor prin intermediul cărora aceștia erau acuzați de prozelitism, acuzație care venea din neînțelegerea misionarismului evanghelic. Cu toate acestea, perioada analizată de noi este și cea în care reprezentanți ai mai multor culte, printre care se numără și pastorii bapțiști, studiază la Institutul Teologic Ortodox din București, denotând faptul că putem vorbi de o anumită normalizare a relațiilor dintre cele două culte la nivelul ierarhiilor superioare.

În cadrul aceluiași capitol analizăm și relațiile bapțiștilor cu Biserica Reformată prin prisma faptului că liderii bisericilor bapteste au studiat teologia la Institutul Teologic Protestant din Cluj, instituție de învățământ recunoscută de către autorități ca având statut universitar.

De la relațiile cu protestanții trecem la relațiile cu bisericile evanghelice, biserici cu care bapțiștii aveau afinități doctrinare. Raporturile la nivel oficial între cele patru culte⁵³ s-au realizat individual de către fiecare biserică în parte, dar și *instituțional* în cadrul Federației Reprezentative a Cultelor Evanghelice Recunoscute din Republica Populară Română, apărută în anul 1950 la inițiativa statului din dorința de a realiza un control mai strict asupra celor patru biserici membre ale organizației menționate.

Capitolul VI, *Bapțiștii între persecuție și acomodare*, tratează dinamica raporturilor dintre Stat și Bisericile Creștine Bapteste prin prisma unor elemente particulare care țin de persecuții, colaborarea unor pastori cu Securitatea sau cu alte organisme ale statului.

Pentru a clarifica aspectele amintite menționăm faptul că atunci când ne referim la persecuții avem în vedere ca prim aspect arestările credincioșilor sau personalului de cult, precum și alte șicane la școală sau la locul de muncă la care credincioșii au fost supuși datorită convingerilor religioase.

Implicarea Bisericii în acțiunile propagandistice ale regimului este un alt aspect pe care îl abordăm în cadrul acestui capitol. Vorbim de faptul că Bisericile Creștine Bapteste au fost folosite în acțiunile propagandistice ale regimului deoarece acesta căuta o legitimare și prin intermediul religiei, dar pe de altă parte urmărea ca Biserica să-i susțină politica. Concret, facem referire la lupta pentru pace, domeniu predilect al regimurilor comuniste, la acțiunile în folos obștesc, precum și la promovarea unei imagini pozitive în Occident. Referitor la acest ultim aspect intră în discuție și problema naționalismului, înțelegând în acest caz ca o formă/modalitate de atragere la colaborare a credincioșilor sau liderilor bapțiști. Regimul făcea apel la naționalism pentru atingerea unor obiective de penetrare informativă în interior sau exterior.

Capitolul VII abordează răspunsul Bisericilor Creștine Bapteste față de constrângerile vieții religioase, a insecurității personale, precum și a persecuțiilor la care au fost

⁵³ Bapțiști, pentecostali, creștini după Evanghelie, adventiști.

supuși reprezentanții și credincioșii bapțiști. Partea de final a acestui capitol aduce în discuție un aspect foarte important pentru înțelegerea complexității societății românești, respectiv diferența dintre discursul oficial și realitatea vieții religioase pe parcursul perioadei analizate și prin extensie pe tot parcursul a ceea ce generic denumim perioada comunismului românesc.

În cadrul concluziilor am realizat o sinteză a problematicilor discutate în cadrul fiecărui capitol, prezentând atât diferitele puncte de vedere exprimate de către autorități⁵⁴, cât și de către reprezentanții confesiunilor religioase cu care Bisericile baptiste au colaborat sau au fost supuse persecuțiilor⁵⁵. Pe lângă aspectele menționate, în cadrul concluziilor se regăsesc și punctele de vedere ale Cultului Creștin Baptist, Uniunea Comunităților Creștine Baptiste din R.P.R. (1948-1965), precum și un punct de vedere propriu asupra problematicii în discuție.

⁵⁴ Ministerul Cultelor, Departamentul Cultelor, Securitate.

⁵⁵ Putem considera că astfel de acțiuni au caracterizat modul de relaționare față de bapțiști al Bisericii Ortodoxe Române cu precădere în perioada anterioară instaurării regimului comunist. După 1945 autoritățile eclesiastice care aveau diferende cu bapțiștii au acționat prin intermediul organismelor centrale sau locale ale Statului. Au fost și cazuri în care Statul s-a folosit de o biserică pentru a controla o altă biserică.